

Валерій
ШЕВЧУК,
Віктор ГРЕСЬ

Великий Мандрівець

кінопритча про Кармалюка

Довкола родичі нареченої, свати, друзи, подруги. Ходить по колу чарка: батько п'є за зятя, зять за тещу, свекруха за невістку... Нарешті виходять з-за столу. Наречений і наречена низько кланяються і цілують руки батькам, батьки віддають цілунком в голову. Мати урочисто підносить дочці два хліби - символ сімейного добробуту. Батько подає зятю ікону. Грає музика, співають друзи...

Сонце повільно сідає. З хутора виїздить урочистий весільний поїзд. Спереду молоді, за ними друзи, ззаду віз зі скринями й музики. Устим дивиться на наречену, всміхається. Вдарили троїсті, злетіла широко пісня. Веселіше застукотіли колеса, піднялися клубені куряви. Коні побігли все швидше і швидше. Захропли і понеслися. Засвистів вітер у вухах. Марія прихилилася до Устима і сміялася. Стрибають обличчя дружок, підстрибують речі й скрині. Вози то відстають, то обганяють один одного. Весело грає музика, сміх і визгіт, змахування руками - їде полем подільське весілля.

Дорога спускалася до річки і Устимів віз з'їхав на міст. Міст був вузенький, двом возам не розминутися. Кармалюк натис на повіддя - коні пішли обережно. На протилежному боці з'явилася панська карета. Весь святковий поїзд виїжджав на міст. Гриміла музика, розносився спів.

В кареті за кучера - Сало. Сидів і помахував батоном. З карети мигнуло сухе обличчя пані Розалії, щось різко гукнуло Салу і заплеснули дверці. Сало торкнув коней - рушили з місця і в'їхали на міст. Музика обірвалася. Весільний поїзд зупинився. Кармалюковий віз стояв попереду, звернути йому нікуди. За ним громадилися інші вози. Сало натягнув віжки й карета зупинилася.

- Вам що, повилазило, - закричав Сало. - Ану здавай назад! Здавай назад, чортове кодрло!

Задні вози поїзда почали задкувати. Почулися крики, один віз ледве не збився з мосту. Кармалюк стояв на своєму возі й нерушно дивився на Сала. Руки його чіпко затискали віжки.

- А ти чого став! - закричав на нього Сало. - Здавай назад!

- Устиме, рідний, не треба, - зашепотіла злякано Марія. - Повернися! Хай вони пропадом горять!

- Чого було їхати, - жорстко прорипів Устим. - Не бачиш, чи що?

- Ану здавай, - загорлав знову Сало. - Чи може за березовою кашею скучив?

Марія стисла чоловікове плече.

- Устимку, я тебе прошу!

Устим натягує віжки. В цей момент пані Розалія торкає Сала. Сало повертається до неї. У віконечку холодне сухе обличчя. Сало замахується пужалном. Устим шарпає віжки й собі. Застогнав під колесами дерев'яний настил, кинулися коні, віз і карета тернулися боками і захиталися. Десь хтось закричав. Пані Розалія стисла губи: в її очах холодна насмішка і презирство. Зустрілися, сплелися два погляди панський і Кармалюковий. Марія стислася в клубок.

З рипом і скреготом протерлися одне повз одне карета й віз. Віз покотився далі, карета вирівнялась і Сало махнув батоном до коней. На борту карети лишилася широка, продрана смуга. Ось карета пронеслася повз вози весільного поїзда - всі люди мовчки зняли шапки і вклонилися. Знову змахнув пугою Сало і карета подалася під гору, тягнучи за собою густий шлейф куряви...

Ввіткнувшись Устимові в плече, ридає Марія. Він гладить її голову.

- Не переймайся, жінко, - шепче він, дивлячись перед себе запаленим поглядом. - Такий уже я є. Мабуть, цілий вік не знати мені спокою. Але не втримає мене ніяка сила. Я прийду до тебе, куди б не закинула мене доля... Не переймайся цим, - крикнув він, схопивши її за плечі. - Що сталося, того не вернути! Але знай одне: наші душі - це вже одна душа!

- Це одна душа, - шепоче Марія. Вона дивиться на Устима великими, зляканими очима і з них струмують і струмують сльози.

А через міст уже їде весільний поїзд, мов нічого не сталося заспівали друзи, загриміла музика. Марія, однак, цього наче й не чула. Вона дивилася на воду. Вода сріблилася, іскрилася, заливала вже весь простір. Весільну музику витіснили барабани й тужливе виття флейти. Сідало сонце.

...Б'ють барабани. Застиглі, порожні солдатські обличчя. Дві шеренги, що тягнуться аж до небокраю. Там, на кінці цих шеренг, сходить сонце. Кармалюк роздягнений до пояса, йому в'яжуть руки до гвинтівки. Один з солдатів, що в'яже Кармалюку руки, шепоче йому, косуючи на фельдфебеля.

- Потримайся трохи й падай. Так, наче зомлів. У солдата добре, вусате обличчя.

Палить спека. П'ятсот солдат стоять "фрунтом", обливаючись потом. В руках у них шпіцрутени. Фельдфебель іде вздовж шеренги, рівняючи лаштунки кулаком.

Нарешті з'являється офіцер, в нього ніжне, тонке обличчя. Вуста, однак, наглухо замкнуті.

Писар розкриває наказ і читає байдужим, хрипким голосом:

- Комиссия военно-полевого суда при Каменец-Подольском ордонас-гаузе, рассмотрев дело о бывшем рекруте 4-го уланского полка Кармалюке, уроженце Подольской губернии, села Головчинец, вменила в вину побег из полка и приговорила к наказанию по конфирмации высшего начальства шпицрутенами сквозь строй 500 человек один раз...

...Офіцер кидає поглядом на прив'язані до рушниць руки. На лівій немає пальця, а другий покалічений. Він підходить ближче...

- Что это? Где потерял пальцы?

- З дитинства так, - каже Устим, опускаючи погляд.

- Фельдфебель, - кричить офіцер.

- Слушаю, ваше благородие.

- Почему в армии этот, как его...

- Кармалюк, ваше благородие.

- Да, Кармалюк, - він показує на пальці.

- По особому просительству госпожи помещицы, ваше благородие.

- А-а, - байдуже каже офіцер. - Своровал что-то. А теперь вот и бежать надумал. Начинайте!

Оглушливо затріщав барабан, заскавчала флейта. Солдати смикнули прив'язаного Кармалюка і перші палиці лягли йому на спину. Устим рахував подумки удари, збивався від пекельного болю і знову, стиснувши зуби рахував. Піт заливав йому очі, сонце прямило немилосердно.

Б'ють барабани. Кармалюка тягнуть і тягнуть. Солдат, який радив йому падати, робить йому знаки обличчям. Але Кармалюк не падає. Його лице закам'яніло. Офіцер іде вздовж лаштунків. В нього тонке й розумне обличчя. За якийсь мент Кармалюк повертає до нього голову і їхні погляди зіштовхуються, один - червоний вогонь, другий - розумне здивування. Б'ють барабани... Спереду, аж очі болять, горить червоне сонце... Стоїть тиша, чути, навіть, як десь шелестить листя.

Устим покритий мокрою сорочкою. Волосся вологе, його тільки-но облили водою. Носок фельдфебелевого чобота обережно торкається підборіддя - голова безвільно відкидується... Чиїсь руки підіймають голову, об зуби стукає кварта з горілкою. Устим п'є довго й жадібно, горілка тече йому по щоках, а очі приплющені.

...Йому здається, що він, вислаблений і знеможений, біжить по зарослому бур'яном полі. Іде дощ, він змок, тільки стугоняють його кроки. Чути голосний собачий гавкіт. Біжать пси, цілий ряд псів із задиханими мордами і виваленими язиками. Йому назустріч ступає білий кінь. Вони зупиняються один проти одного: білий кінь і чоловік. Вони дивляться один на одного - білий кінь і чоловік. Над ними - високе голубе небо. В небі летить птах, повзуть хмари, вдаряє дзвін жайворонка...

...Шматок голубого неба крізь тюремні ґрати і та сама пташка в ньому. Кармалюк лежить на нарах. Його душа блукає десь по той бік вологих, кам'яних стін. Його погляд - туди, де пригасає вже світла латка неба. Він у якомусь заціпенінні. Кармалюк опускає погляд, очі його зіштовхуються з іншими: уважними і співчутливими. Вони дивляться один на одного і всміхаються. Кармалюк підходить до незнайомця, йде на його доброзичливість і співчуття. Збоку спалахує гомеричний регіт: в'язні грають у "козла".

- Тебе як звать? - питає Кармалюк.

- Данило Хрон. А тебе я знаю. Ти з Головчинців... А я з Дубової.

- Значить, дорога одна, - всміхається Кармалюк.

- Одна, - всміхається Хрон.

- Дуже вже добре сонце світить.

- А світить, - сміється Хрон.

- Ти дурний, - підходить до Кармалюка ще один в'язень. - Коли вже втрапив під палиці, потримайся й падай. Я вже двічі так робив.

Кармалюк дивиться на нього з легким здивуванням.

- Це Петро Копчук, - відзивається Хрон. - Каже он Устим, сонце добре світить.

Вони зустрічаються очима.

- Їм губити вже нічого, - шепоче Данило.

- Гарзд, каже Устим. - Гарзд.

В'язні спокійно вкладаються. Двоє караульних біля дверей.

- В картишки бы прикинуть...

- Подожди. Начальство отойдут.

Арештанти лежать. В них гарячково запалені погляди. Ледве блимає каганець. Настає тиша. Глибока тиша, яка може бути перед шаленим вибухом. Двоє караульних біля свічки грають у карти. Раптом рипить ліжко. Це Кармалюк. Він встає і, хитаючись, немов зі сну, підходить до караульних.

- Чево тебе?

- Та ось в сінці хочу, - Устим береться за низ живота.

- Приспичило тебе, - бурчить наглядач. Він відмикає двері і гукає в коридор.

- Ванька, проведи-ка по нужде.

Заглядає мордатий і сонний Ванька. Устим виходить. Конвоїр іде за ним. Раптом Устим повертається і, як кішка, кидається на конвоїра.

- Гу, молодці, - горлає він.

З нар зіскакують арештанти. Хапають нарчані дошки і кидаються на караульних. Вони такі поривні, і все так швидко відбувається, що караульні не встигають отямитися. Падають на голови дошки. Кармалюк бореться з коридорним. Падає дошка на коридорного. Струтинський тримає в руках ключа. З рипом розчиняються двері і арештанти, як вихор, вивалюються на подвір'я.

На вежі караульний. В нього розширене зі здивування обличчя.

- Караульные вон! - репетує він і наладноує рушницю.

Арештанти мчать. Мчить і Кармалюк. Вони біжать з якоюсь божевільною навальністю і наснагою. Перед воротами - караульні. Юрба налітає на них і все закручується в шаленій бійці. Біжать солдати, змахують поліна і дошки, падають солдати й рушниці. Десяток тіл вдаряють об ворота. Чиясь рука висмикує засув і арештанти вивалюються з фортеці.

Гримлять постріли, біжать солдати, біжить Кармалюк, миготить дорога, ноги, спалахують обличчя, миготить місяць і знову дорога. Гримають постріли. Струтинський раптом зупиняється і здивовано дивиться перед себе. Він падає, а через нього перескакують ноги. Арештантів і солдат.

Біжить Кармалюк. Він з'їжджає з якоїсь гори і хильцем проскакує між хат. Ззаду постріли й тупотнява. А він біжить і біжить, доки не бракне йому сили. Ще спробує вибігти на горб, але падає і, спазматично хапаючись руками за траву, сповзає донизу.

- Я казав, що мене не втримають мури, - з притиском і радістю хрипить він. - Не вдержать, ніколи не вдержать!..

...Чується легенький стукіт у вікно. Марія схоплюється і застигає з широкорозплющеними очима. Стукіт повторюється. Марія в самій сорочці перебігає через хату, і ось вона в Устимових обіймах.

- Тихше, дитину розбудиш.

Він скидає в снігах чоботи і тихо заходить у хату. Марія повертається до нього і він знову хапає її в обійми. З тихим стогоном щастя припадає вона до нього, і вони жагуче цілуються. Змахує волосся, вона лягає горілиць...

...Вони лежать у темряві. В кімнату ллється густе молочне місячне світло. Маріїне обличчя вже холодне й строге, Устимове сумне.

- Тобі небезпечно до мене приходити, - каже повільно вона.

- Я знаю. Але я не можу не приходити.

- Болить душа моя, Устиме. Боюся я. Вдень боюся, боюся і вночі. До мене вже й приходили, питали за тебе.

- На дворі мої хлопці, попередять мене, - каже він.

- Важкий камінь ви взяли собі на плечі. Може, й непотрібно це було?..

- Не ми того хотіли, - його погляд склється. - Єдине, чого я хотів, гаразд жити з тобою. Жити й дітей мати...

- Ти їх маєш...

- Їх?

- Так, вже їх. Я ношу від тебе ще одного.

- Це добре, Маріє. Я хочу мати дітей.

- Щоб поневірялися, як ти?

- Це важко мені розказати. Але мені потрібно мати дітей. Не я вибирав життя, яким доводиться жити.

- Невже не можна інакше?

- Інакше - це вічна каторга, жінко. Це ще більша неволя, ніж зазнав.

- Боюся я, Устиме. Шохвилини боюся. Шохвилини лізе воно на мене, лахмате таке, - вона здригається. - Мені важко без тебе, але й з тобою важко. Дуже важко. Як же ти житимеш?

Він зводиться і сідає. Місяць освітлює його лице.

- Як житиму, питаєш? Важко житиму, - рипить він холодним сталевим голосом. - Дуже важко житиму я, жінко.

Вона кидається до нього.

- Устимку, не треба, я прошу тебе. Любий мій, залиш ці думки. Сховайся десь, я носитиму тобі їсти. Цілий вік носитиму.

- Мене вже ховали, жінко, - рипить він. - Але не такий я вродився...

Він встає і застібає сорочку. Повертається до жінки - погляд у нього м'який і теплий. Вона дивиться на нього з любов'ю і жахом.

- Що б зі мною не робили, як би не зачиняли, я прийду до тебе...

Вона дивиться на нього так само: з любов'ю і жахом. А може, зі співчуттям і жахом.

- Не я вибирав таке життя, - каже він і, нахилившись над коліскою, дивиться на сина.

...Вони стоять на горі: Кармалюк і його товариші. Здебільшого це молоді хлопці, озброєні списами. В Кармалюка за паском пістоль; внизу на полі, скільки ока сягає, горять скирди. Горять, наче смолоскипи. Світло того вогню доходить і сюди, і всі люди наче зачаровані цим вогнем - він начебто вабить їх і кличе. В Кармалюка втомлене і замкнуте обличчя, в чоловічках грають вогники, але радості він не виявляє.

- Добре жниво справили ми панам, - каже Хрон.

- Добре воно то добре. А скільки людей нагодувати можна було б...

Горять знизу вогні. Хлопці стоять на горі, а внизу вже починають бити на сполох...

Панський став засипаний попелом. Ледве проглядають білі квіти лілей. Крізь куші видніються залишки поміщицької садиби. Вони ще курять. Обвуглені стовпи, обплиле скло веранд - Все це різко контрастує з яскравими, багатоквітними плямами газонів. Квіти тут скрізь, їх багато, в них топляться кинуті в поспіху скульптури, напівобгорілі скрині, - все, що було витягнуте і врятоване від вогню. Поміж речей сплять втомлені дворові. Біля води, обхопивши голову, сидить Пігловський. Коло нього вірний пес і порожні пляшки. Пігловський дивиться на брудно-білих лебедів, що плывуть через став і його очі по-п'яному безглузді. Серед усього цього хаосу, як холодна тінь, ходить самотня жіноча постать в темному. Це пані Розалія.

- Zgorzknialy guscerz, - сумовито бурмоче вона, презирливо обкидуючи постать чоловіка. Погляд її затримується на його спині - біла, пропалена в кількох місцях сорочка. Тут же неподалік стоїть Сало. Він щойно поїв і колупається в зубах. Одежа на ньому теж пропалена. Погляд пані біжить по сплячих дворових, нашттовхується на обличчя дружини Кармалюка і її сина Івана. Одежа на них також розшарпана і попалена.

- Гасили, як свою хату, - прислужливо схиляється до пані Сало. - Старалися, - він хихоче, але пані дивиться на нього поважно, і він ковтає сміх.

- Не в батька син, - каже пані і в цей мент Іван розплющує очі. Хлопець схожий на батька: Устимові риси, погляд, тільки волосся материне. Пані дивиться на нього, довго дивиться, але хлопець витримує її погляд.

- Вовче кодло, - щідить пані крізь зуби і йде геть. Ще повертається і кидає Салові:

- Закладай коні!

Кармалюк з товаришами підходить до заможного селянського хутора. Хлопці, як тіні, розсипаються навсібіч.

- Мастись сажею, - хрипить Кармалюк.

Вони мастяться сажею і вишкірюються. Зуби білі й молоді.

Кармалюк гримить у двері.

- Хто там, - жіночий голос.

- До Івана прийшли, - каже Кармалюк. - Гості...

Рипить засув. Висувається баба. Вона бачить "гостей", і рот її розкривається з жаху. Хрестить перед собою повітря:

- Свят, свят, свят...

Кармалюк, Хрон і Копчук входять у світлицю. Назустріч їм зі свічкою в руках іде Іван Сало. Він примружує очі й уважно дивиться на гостей.

- Чи з добром у хату прийшли, чи зі злом?

- Авжеж не з добром, чоловіче, - каже Кармалюк. Він сідає за стіл, хлопці його біля дверей. По кутках попринишки підлітки - діти, служниця-дівчина.

- Не з добром, чоловіче, - каже Кармалюк, бо й ти нікому про добро не дбав.

- Це вже я попу на сповіді скажу, - говорить Сало. - А ти щось по знаку мені...

- Бо твої знаки в мене під сорочкою, - каже Кармалюк.

- Під сорочкою, кажеш? Не в одного під сорочкою мої знаки.

- Отож і прийшли до тебе, - каже від порога Хрон, - щоб забрав їх від нас.

- А і в тебе під сорочкою мої знаки? - кинувся Сало. - Втім, не пізнаю я тебе. Його голос по знаку мені, а твій ні...

- Ну от що, дядьку, - Кармалюк сидить за столом, спустивши долі лоба. - Прийшли ми тобі рошот дати. Чи, може, одкупишся?

Сало задкує до стіни. Його очі стають малі і пахкотливі.

- Грабівники, - кричить він. - Кровопивці! Голодранці!

- Не грабівники, а по рошот прийшли, - каже Хрон від порогу.

- Ну що ви, хлопці? - Сало ставить на стіл свічку і починає метушитися. Підбіг до мисника, витяг карафку з горілкою, несе й чарки, витираючи їх на ходу сорочкою, - що ви, хлопці, хе-хе, жартуете, чи що? Я, хлопці, що, моє діло, хе-хе, маленьке, сказала пані - я б'ю, а сказала б іншому - інший

бив би! Я, хе-хе, - він округлює очі. - То ж чи маю вину? Не маю я, хлопці, вини...

- А добро набрав де своє?

- Добро - це Боже. Боже добро, - Сало робить серйозне обличчя. - Бог дасть - надбаєш, а не дасть - не надбаєш. А я що, зоря мені засвітила - маю, не засвітила б - голяком ходив би. Всі ми, хлопці, в божих руках. А мене ви не кривдьте. Заклену я вас, не буде вам спасіння ні на тому, ні на цьому світі.

- А ти про своє спасіння не дбав?

- Моє спасіння, хлопці, - це моє діло, хе-хе. Я вже на цей щот учений. Ну, добре, б'ю я людей в якономії, б'ю! Це всі знають. А поставили б тебе, і ти бив би... Але на розбій я не йду. Не! Значить, воздасться вам, а не мені. А я вже з Богом якось порахуюся. Не ваша це турбота, хлопці, не ваша...

- Не було на тебе управи, то й розіпсів? Панська управа - то панська, а ти - наш. Чи думав не воздасться тобі. - Кармалюк аж кричить. - Чи думав, що під панським крилом тобі можна й нелюдом жити?

Сало стає серйозний.

- А ти що, Бог? Судити мене прийшов? Чого ж сажею лице замазав, коли ти Бог? Чого ж боїшся лице відкрити?

- Бо очі твої погані, - рипить Кармалюк. - Чорні твої очі й нутро. Я ззовні чорний, а ти зсередини. Але досить уже лясати точити: клади на стіл гроші.

Сало скорчується, вдавлюється в стіну. Його очі починають бігати, лице стає закляте й замкнуте.

- Не дам! - вищить він. - Хоч би мене розп'яли, не дам!

- А поверніть йому, хлопці, трохи рошоту...

Хрон і Копчук хапають Сала й кидають додолу. Заголюють сорочку.

- А тіло яке біле, - каже Копчук. - Сказано: сало!

Падають палиці. Як вуж, звивається Сало. Його лице вже зовсім божевільне.

- Душогубці! Розбійники! Не дам ні копійки! Не да-а-ам!

Злітають палиці.

Схоплюється Салиха. Кидається до Хрона й Копчука і хапає їх за руки:

- Не бийте його, Богом молю. Я покажу вам ті гроші. Хай вони пропадом горять...

- Сука! - верещить Сало. - Уб'ю, проклену!

Хрон і Копчук в'яжуть Сала. Кармалюк так само сидить за столом. Сало звивається і плюється.

- Ну, показуйте, тітко, - Кармалюк важко встає. - Чи, може, покажеш ти? - звертається він до Сала.

Сало мовчить, тільки сопе.

- Нелюди ви, христопродавці, - хрипить він нарешті.

Копчук туряє його ногою. Стара підходить до скрині.

- Горпино, закликаю тебе!.. Світу білого не бачитимеш! - кричить Сало.

Але хлопці вже зсовують скриню. Там накритий дошками схрон. Витягують звідти важкий мішечок. Дзвенить метал.

- Добре про тебе Бог дбав, - каже Хрон.

Сало дивиться повними ненависті очима. Хрон несе мішечок до столу і висипає гроші на білий обрус. Зливою полилися золоті і срібні монети. Вони стоять коло столу, і ті монети раптом починають плавитися. На столі червоний розлив крові, кров зливається з нього рівчаками й капає на підлогу, лишаючи на білому обрусі блискучі струмки.

- Обливайте горілкою, - хрипить Кармалюк.

- Е, почекай, батьку, - каже Копчук, - спершу душу погріти треба.

Він випиває горілку і вони починають плескати горілкою навсібіч. Хрон креше вогню і вже синьо-червоні вогники починають стрибати по хаті. Кармалюк виходить за двері, за ним - Хрон і Копчук.

- Іване, - хрипить Кармалюк у темряві. - Пали хату!

Копчук озирається. Його обличчя спотворюється лихим оскалом. Хапає коляку і підпирає двері. Кармалюк цього не бачить - він уже стрибає через тин. Стрімко злітає вогнище. Б'ють на сполох, дзвонять дзвони, і в червоному вогні один за одним пролітають озброєні списками люди.

Кармалюк сидить в порожній придорожній корчмі і п'є горілку. Очі в нього вже сиві. Єврей, власник корчми, підходить до нього і сідає край столу.

- Вай-вай, пане Кармалюку, стукає біда, вай-вай...

- До мене не достукається, Гершку.

- Гирсти, не достукається. О, хто не знає пана Кармалюка. Пана Кармалюка не тримають мури. Але пан Кармалюк не знає Янчевського. То такий лютий пан! Всі говорять, всі говорять, а я що? Я сиджу і слухаю, бо знаю, що й слова - гешефт... Всі говорять, як ви обдерли панів Базилицького й Опаловського. Та й чи одного пана...

...На дворі корчми розмістилися Кармалюкові хлопці. Хто в сараї, хто під стіжком сіна. Тиша, чути тільки, як сокоче десь курка, та ще хтось на-свистує стару козацьку пісню. На дорозі з'являється повіз, хлопці презираються і миттю розбігаються. Повіз під'їздить до ганку.

- Гей, жиде! - крикнув гість, пригладжуючи вуса.

У вікні з'явилося і зчезло злякане обличчя корчмаря. Гість знову гукнув, десь заскрипіли двері. Ворота повільно зачинилися: від хлівів відокремилася кілька мовчазних постатей.

Довкола повозу почала стягуватися озброєна юрба. Янчевський дивиться на все це насторожено, але переляку в нього не видно.

Міцна рука схопила коня за вуздечку.

- Якого гостя маємо, хлопці, - блиснув оком Косидовський, - Чи не сам пан Янчевський?

Добровольський награно скинув шапку й поклонився:

- Великому панові наше гречне шанування!

Кармалюк стоїть біля вікна і дивиться на двір, Янчевський повертається і їхні погляди зустріча-

ються. Кармалюк підкликає хлопчача і, всміхнувшись, щось шепоче йому.

Хлопчак спускається з ганку, підходить до повозу і простягає Янчевському тацю. На таці стоїть виповнена чарка, а поруч, як кривава пляма, лежить великий стручок червоного перцю. Юрма примовкла. Янчевський дивився на тацю з іронічним прижмурцем. Він схилився, начебто беручи чарку, тоді несподівано кинувся на хлопчача, збив його з ніг і метнувся до тину. Косидовський щосили б'є Янчевського збоку і той котиться на землю. Схоплюється, але другий удар знову збиває його з ніг. Пана знову оточують хлопці. Янчевський зводить голову.

- Бидло, - бурмоче він і натужно пробує встати.

- Вбивати будете? - питає він, спльовуючи кров.

- Не будемо, - каже Косидовський, і б'є пана під здухвини. Пан перегинається і хапає ротом повітря.

- Ну що, досить може? - каже Добровольський.

- Треба ще погріти його, - каже Косидовський, - А то він тільки починає тепліти.

Янчевський раптом кидається на них, б'є одного головою в живіт і мотається геть. Другий, однак, як птиця, падає на нього ззаду і валить долі. Підскакує перший і вони молотять пана вже остервеніло.

- Ну, досить з нього, - каже Добровольський. - А то ще дух спустить.

Хлопці підхоплюють пана і, як лантух, кидають на дно повоза. Б'ють коней, свистять, люлюкають. Коні вискакують з двору. Хмарою знімається курява - повіз Янчевського зникає серед безмежних полів...

Устим дивиться у вікно.

- Ай-яй-яй! - зойкає в нього за спиною корчмар. - Самого пана Янчевського. Це знову почнуть пересуди. Як про того Сала, ай-я-яй!..

Кармалюк різко до нього повертається.

- Що говорять про того Сала?

- Ой, що говорять! Хіба пан не знає? Ай-я-яй! Пан повинен усе знати.

- Що говорять про того Сала? - кричить Кармалюк.

- Сала нема... Напали якісь розбійники, хіба я знаю хто? Зграбували і підпалили...

- Ну?

- Хіба я знаю хто? Ой-вей, для чого мені все те? Я собі бідний жидок, і мені треба маленький гешефт. А що я знаю?.. Він там підгорів, той Сало... А які були похорони, які похорони!

Кармалюк встає. Його очі запалюються, видно, як ходять в нього по скронях жовна.

- Добре, Гершку, дякую, - і раптом, повернувшись, йде геть.

Корчмар від здивування аж тарілку випустив. Тарілка падає на підлогу, підстрибує, але не розбивається - видає якийсь деренчливий звук. Кармалюк стукає дверима. Корчмар так само здивовано схиляється до тарілки і на ще більше його здивування тарілка розсипається в його руках на черепки.

(Продовження в наступному номері)